

Çatalhöyük'ün Yeni Resmi

Alınları birbirine dokunan iki kafatası gizemini koruyor. Ama Konya yakınlarındaki Çatalhöyük'te yapılan son kazılar, neolitik dönemin bu en büyük yerleşim merkeziyle ilgili önemli yeni bulgular sağladı. İngiliz arkeologların yönettiği çalışmalar, 9500 yıllık yerleşim için önceki kazıların oluşturduğu resmi kökten değiştiriyor: Çatalhöyük, neolitik yerleşimlerin en eskisi değil. Dahası, bir "kent" de değil.

Geçen yaz bulunan kafataslarından biri otuzuna yakın bir kadının, öteki de 12 yaşında bir erkek çocuğun. 1998'de ortaya çıkarılan tavanı çökmüş bir evde, göçüğün hemen yanında bulunmuşlar. Başka kemiklerin olmayışı, özel olarak yerleştirildiklerini gösteriyor. Göçükte mi öldüler, ana-oğul muydular kesin bilinmiyor. Ekipteki Türk antropolog Başak Boz, kemik örüntüsünün akrabalığa işaret edebileceği görüşünde. Başka kanıtlar da bu neolitik merkezde aile bağlarının güçlü olduğunu ortaya koyuyor.

1960'lı yıllarda kazıları başlatan İngiliz arkeolog James Mellaart'a göre Çatalhöyük, ileri bir tarım kentiydi. Sakinleri, ancak tavanlarındaki deliklerden girilebilen iç içe kerpiç evlerde yaşıyorlardı. Duvarlar, canlı av sahneleri çizilmiş kireç sıvayla kaplıydı. Ölen bireyler, döşemeye gömülüyordu. En az 1000 yıllık yerleşim süresince eski evlerin üzerine yenilerin yapılmasıyla 20 metre yüksekliğinde bir tepe oluşmuştu.

Altı yıl önce başlayan yeni kazılarıysa Stanford Üniversitesi'nden (eskiden Cambridge) Ian Hodder yönetiyor. Bu yıl altı aylık maraton kazıda tüm katmanların altındaki kil tabana ulaşılmış.

Hodder'a göre, Çatalhöyük'te, Mellaart'ın tezlerinin aksine ilkel bir tarımsal etkinliğin izleri var. Bir Ana Tanrıça'ya tapınıldığını gösteren fazlaca belirti de yok. Ayrıca yeni bulgular, Çatalhöyük'ün 10 000 yaşında olmadığını, Orta-

doğu'daki öteki bazı neolitik merkezlerden daha "genç" olduğunu gösteriyor. Örneğin Filistin'deki Jericho, en az 1000 yıl daha eski. Gene de Hodder, Çatalhöyük'ün ötekilerde bulunmayan bir özelliğini vurguluyor: Kalabalık nüfusu. Araştırmacı, 10 000 kişinin adeta üst üste yaşadığını belirtiyor. Ona göre "Çatalhöyük, köy kavramını mantıksal boyutların ötesine taşıyan bir merkez".

Gençleşen yaş, bir başka olguyu da açıklıyor. Mellaart en alt yerleşim katmanlarına indiğinde yanmış kireç topraklarına rastlamış. Bu topraklara Jericho ve Ayn Gazal gibi Ortadoğu'daki pek çok neolitik yerleşim merkezinde de rastlanmaktaydı. Sıva yapmak için kireç taşı en az 750°C'ye kadar ısıtılıyor ve sonra suyla karıştırılıyordu. Bu, Çatalhö-

yük'te duvar ve yer sıvalarının neden kirece göre daha dayanıksız kilden yapıldığını ve yanık kireç topraklarının neden yalnızca ilk katmanlarda bulunduğunu açıklıyor. Hodder ve Ankara'daki İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nden Wendy Matthews, kireç sıvanın ilk sakinlerce kullanıldıktan sonra, fazla yakacak gerektirdiği için bırakıldığını düşünüyorlar. Yakıt sıkıntısı genel bir sorun. Arkeologlar, Ortadoğu'da Ayn Gazal gibi yerleşim birimlerinin 8000 yıl önce yok olmasını, insanların yakacak odun bulmak uğruna çevreyi yaşanamaz hale getirmelerine bağlıyorlar.

Yanmış kireç, Çatalhöyük'te yaşayanların başlangıçta güney ve doğudaki kültürel geleneklerden etkilendiklerini gösteriyor. California Üniversitesi'nden Christine Hastorf, "Buraya yerleşenler, uzun bir tarihle birlikte geldiler" diyor. Ama Hodder, köydekilerin göçmen olmadığına, önce küçük bir grup halinde yerleşen, sonra giderek büyüyen yerli bir topluluk olduğuna inanıyor. Kanıt da

gene son kazılardan: İlk katmanlarda evler görece seyrekken, sonradan artan nüfusa paralel olarak iç içe girmişler.

Önümüzdeki iki yıl, yeni bulguların değerlendirmesine ağırlık verilecek. Böylece, yanıtız birçok soru aydınlanabilecek. En başta da, köyün neden bu kadar büyüdüğü ve sakinlerinin neden bu kadar iç içe yaşamayı seçtikleri. Genellikle yeni evler eskilerinin kalıntıları üzerinde yapıldığından, öteki neolitik yerleşim birimleri de höyük biçiminde; ama Çatalhöyük, iç içe yaşamının uç bir örneği. Savaş izleri görülmediğinden, Hodder, bu sıkışıklığın savunma kaygısıyla açıklanamayacağı görüşünde. Olası neden, birçok kuşağı kapsayan aile bağları: İnsanlar evlerini atalarınca sahiplenilmiş arsa üzerinde yapıyorlar.

Başak Boz'a göre, özenle dokunmuş sepetlere yerleştirilmiş çocuk iskeletleri de çocuklara gösterilen sevginin bir başka kanıtı. Gene de, çocukların yaşamının bugünküne benzemediğini belirtiyor. Çocuk kafataslarının çoğunda göz çukurlarının çevresi aşırı ölçüde delikli. Buysa yetersiz beslenmeden kaynaklanan kansızlığın göstergesi. Hodder da, çocuk emeğinin Çatalhöyük'te önemli yeri olduğu düşüncesinde.

Kazı sonuçları, Çatalhöyük'ün eski ününe biraz gölge düşürüp Ortadoğu yerleşimlerinin genel resmine yerleştirir gibi görünüyor. Ama arkeologlar burada bulunan olağanüstü resimlerle araç gerecin, bilinen neolitik geleneklerle bağdaşmadığı üzerinde birleşiyorlar. Çatalhöyük'ü eşsiz yapan bir başka özellik de şu: Ortadoğu'da öteki önemli yerleşim birimleri belirli bir büyüklüğe ulaştınca, merkezleşmiş bir yönetim ve hiyerarşi ortaya çıkıyor. Oysa Çatalhöyük'te kamu binaları ya da toplumsal işbölümünün başka kanıtları yok. Hodder'a göre olağanüstü büyümesine karşılık burası "eşitlikçi bir köy" niteliğini korumuş. Araştırmacı, "Bir yandan daha geniş bir örüntünün parçası, öte yandan da tümüyle özgün bir birim; Çatalhöyük'ün en şaşırtıcı yanı da bu" diyor.

Science, 29 Ekim 1999

